

EGY KUTATÁS GYAKORLATI TAPASZTALATAI A SÁSDI KISTÉRSÉGBEN

BOROS JULIANNA

A „*Legyen jobb a gyermekeknek!*” Nemzeti Stratégia Értékelő Bizottsága aggályokat fogalmazott meg az „*Út a munkához*” programot illetően, ezért döntött úgy, hogy már bevezetése évében elvégezteti a program hatásvizsgálatát. A Miniszterelnöki Hivatal által támogatott kutatás felelőse az MTA Gyermekszegénység Elleni Nemzeti Programiroda volt, megvalósításában az Iroda munkatársai mellett az Eötvös Loránd Tudományegyetem, a Debreceni Egyetem, a Pécsi Tudományegyetem szociológiai, szociálpolitikai tanszékein dolgozó kollégák és egyetemi hallgatók, emellett a Revital Alapítvány, valamint az MTA Regionális Kutatások Központjának munkatársai vettek részt.

Az MTA Gyermekszegénység Elleni Nemzeti Programiroda felkérésére a PTE BTK Szociális Munka és Szociálpolitika Tanszék 4. évfolyamos szociális munka és szociálpolitika szakos hallgatói a 2009. május-július közötti időszakban részt vettek egy országos kutatásban. A kutatást Ferge Zsuzsa és Váradi Mónika vezette. A vizsgálat célja az volt, hogy az „*Út a munkához*” c. kormányzati foglalkoztatási program hatását vizsgálja a gyermeket nevelő családok helyzetére vonatkozóan az ország leghátrányosabb helyzetű kistérségeiben. A LHH kistérségek (33) közül reprezentatív mintavétellel 7 került kiválasztásra az ország különböző területein. A 7 kistérségben (baktalórántházai, bányászterenyi, csengeri, encsi, hevesi, mezőkovácsházai, sásdi kistérség) összesen 141 település található, mely közül a mintavételi eljárás során 52 került kiválasztásra. Minden településen azok a háztartások kerültek a mintába, ahol gyermeket nevelő családok éltek. PTE BTK Szociális Munka és Szociálpolitika Tanszék survey felmérés szervezését, lebonyolítását vállalta a dél-dunántúli régióban, a sásdi kistérség területén. 9 településen (Ág, Gerényes, Kisvaszar, Meződ, Palé, Gödre, Sásd, Tarrós, Tékes) 375 háztartás, 20 egyetemi hallgató és 7 oktató vett részt a felmérésben.

A sásdi kistérség

A sásdi kistérségben 27 település található, s összesen kb. 15 000 lakosa van. Jellemzően aprófalvas szerkezetű, a települések majdnem fele zsákfalú, melyek igazgatási és intézményi székhelytelepülésekként is működő mikro-térségi központok (Mágocs, Vásárosdombó, Sásd, Gödre, Mindszentgodisa) köré szerveződnek, s mindezeket a városi ranggal rendelkező kistérségi központ, Sásd fogja össze. A legközelebb elhelyezkedő városok: Dombóvár, Kaposvár, Komló.

A munkanélküliség, főként a munkahelyek hiánya komoly problémát jelent. A szocializmus időszakában az emberek a környező bányákban és a mezőgazdasági termelőszövetkezetekben dolgoztak. A bányák és a termelőszövetkezetek megszűnésével az alacsony iskolai végzettségű, szakképzetlen, korábban nehéz fizikai munkát végző lakosság nagy része nem tudott a munkaerőpiacon elhelyezkedni, lehetőségeik beszűkültek, az infrastrukturális hiányosságok – közlekedési problémák – pedig tovább súlyosbították a helyzetet. Az 1990-es évek előtt már létező családi vállalkozások, helyi kisiparok nem tudtak munkát biztosítani a munkájukat elvesztő embereknek, s a közelben lévő városokba

ingázók aránya is csökkent. „Új” foglalkoztatóként jelent meg az ELCOTEQ, (a kistérség területéről saját buszaival oldja meg munkásai szállítását, ezzel kikerülve a tömegközlekedés hiányosságaiból fakadó problémákat). A gazdasági válság hatására az elmúlt évben tömeges létszámleépítések történtek, így a munkanélküliség tovább nőtt. Néhány nagyobb vállalkozás (Pick Húsfeldolgozó Üzeme, Mecsek Erdő Zrt.) is működik a kistérségben, melyek a legnagyobb foglalkoztatók a települési önkormányzatokon túl. A tartósan munkanélküli, szegénységben élő cigány és nem cigány családok munkaerő-piaci, munkavégzési, megélhetési stratégiái megmerevedtek, zárványosodtak¹³.

A kutatás gyakorlati tapasztalatai

A felmérés során összesen 375 háztartást kerestünk fel, ebből 274 háztartásban válaszoltak a feltett kérdésekre. A válaszadás megtagadásának okai között az alábbiak szerepeltek:

1. A néesség-nyilvántartás alapján készült címlista a gyakorlatban eltérést mutatott, ennek egyik gyakori oka volt, hogy a listán szereplő gyermekek kb. 15% elköltözött, vagy a megadott csak a gyermek bejelentett címe, de egyébként nem ott él.
2. A címlistán szereplő háztartásokban élők 5% nem tartózkodott otthon, másodszori vagy harmadszori (különböző napszakokban történő) megkeresésre sem.
3. Elutasították a válaszadást, különböző okokra hivatkozva.

A válaszadást leginkább a nagyobb településeken (Gödre, Sásd) utasították el a családok, s általában meghatározott utcákban, többnyire a „jobb környéken” élők. Több alkalommal, különböző hallgatók próbálták felkeresni ezeket a háztartásokat. Az eredmények vegyesek voltak, előfordult, hogy a második vagy harmadik hallgatót már beengedték. Sásdon kiderült, hogy az egyik utcában azért nem engedték be a hallgatókat és nem válaszoltak a kérdésekre, mert az emberek bizalmatlanok voltak az idegenekkel szemben egy korábbi rablás-sorozat következtében, amikor a rablók „hivatalos minőségben”, a Gázművek munkatársaként mutatkoztak be.

A hallgatók beszámolóí is azt mutatták, hogy a legszegényebb vagy szegényebb településrészekben élők sokkal közvetlenebbek, nyitottabbak voltak, mint a „gazdagabb” háztartások. Elmondásuk alapján a hátrányos helyzetű, szegény emberek jobban örültek annak, hogy elmesélhetik a problémáikat, és meghallgatják őket. Így a kapott eredmények bizonyos mértékig torzíthatnak, hiszen a válaszadás elutasítása miatt a mintából kiesők főként a jobb jövedelmi helyzetben lévők voltak.

A kérdőíves felmérés (survey) a sásdi kistérségben az „Út a munkához” program kezdeti lépéseit és működését, hatását és célcsoportját vizsgálta. A foglalkoztatottak többnyire azok az emberek, akik már korábban is dolgoztak közcélú, vagy közhasznú munkásként, tehát a célcsoport ebben az értelemben nem változott, megélhetésüket tekintve korábban sem rendelkeztek rendszeres munkajövedelemmel, s a munkanélküli ellátásokhoz szükséges biztosítási idő megszerzésében korábban is közreműködött az önkormányzat.

¹³ Váradai Mónika: A közfoglalkoztatás útjai és útvesztői egy aprófalvas kistérségben, Esély 2010/1.

A közfoglalkoztatottak számára az önkormányzatok, mint foglalkoztatók döntő többsége nem tud megfelelő, a helyi társadalom, valamint az intézmények igényeit is figyelembe véve hasznos feladatot adni. A társadalmi környezet, a közösség azonban a közmunkások motivációhiányát, lustaságát tekinti problémának a munka hiánya helyett, s ez a helyzet felerősíti a megjelenő konfliktusokat. A munka hiánya mellett az önkormányzatok sem tudtak felkészülni munkáltatói szerepükre, s finanszírozás hiányában gyakran a közmunkások számára kötelező munkaruhát és eszközöket sem tudták biztosítani, másrészt a munkásokat koordináló személy hiánya is problémát jelentett. Előfordult, hogy a közmunkásokat munkaszervező helyett a polgármester vagy az alpolgármester irányította, felügyelte, ami további problémákhoz és konfliktusokhoz vezetett.

Az eredmények egyértelműen igazolták, hogy a program nem bővítette a meglévő munkahelyeket, vagy hozott létre újakat: mondhatjuk ugyanakkor, hogy „röghöz kötötte” az embereket, hiszen a közmunkát a lakóhely szerinti illetékes önkormányzat biztosította, tehát a közmunkások helyben végezték feladataikat. Bass László, a survey kutatás vezetőjének véleménye¹⁴ alapján a közfoglalkoztatásban való részvétel egyértelműen akadályozza a munkaerőpiacra való visszakerülést – a rendszer konzerválja az emberek jelenlegi anyagi és munkaerő-piaci státuszát. A rengeteg egyéni és társadalmi hátránnyal járó feketegazdaság reintegráló hatékonysága is szignifikánsan jobb a közmunkáénál. Természetesen előnye és hátránya is van a helyben történő foglalkoztatásnak, a közlekedési problémák megmaradnak, de nem érintik a munkavállalót, vagyis a közfoglalkoztatottakat, másrészt a tevékenység rendszeres jövedelmet biztosít, általában néhány hónapra. Az előnyök hosszú távon azonban hátrányt jelentenek, s így a programban tervezetthez képest kijelenthetjük, hogy a munkaerőpiaci reintegrációt nem segíti elő, sőt, inkább akadályozza.

Természetesen voltak olyan segélyre jogosultak, akik maguk lemondtak a rendelkezésre állási támogatásról (RÁ'T) s lemondásuk okai között szerepelt a közmunkához kötődő szégyentől, vagy stigmatizációtól való félelem. Volt példa arra is, hogy valaki a feketemunkát választotta a közmunka helyett. A program pozitívumának tekinthető, hogy keretei között egyes esetekben lehetővé vált a feketén foglalkoztatott munkanélküliek munkaviszonyának legalizálása. A foglalkoztatás kifehérítése ezzel egyelőre lezárult, a vállalkozók lefölozték a (papíron) munkanélküliek legjavát, a legjobb munkavállalókat. Akik maradtak, azok várhatóan nem kerülnek ki az ellátó rendszerből.

A sásdi kistérséget sújtó munkanélküliségre egyelőre nincs megoldás, az „Út a munkához” program nem hozott létre új munkahelyeket, és hosszú távon nem kínál továbblépési lehetőséget. Átmeneti időre bevételt jelent a családok számára, de a deprivációs ciklust nem szakítja meg hathatósan, a segélyezési csapda felszámolásában nem játszik szerepet. A szociális biztonság nem jön létre, hiszen rövid időre szóló munkavégzést jelent, a tovább foglalkoztatás ígérete vagy lehetősége nélkül.

¹⁴ Bass László: Az „Út a munkához” program hatása: egy kérdőíves felmérés tapasztalatai. Esély 2010./1.

NÉMETH DÁNIEL

2009. június 22-26. között kérdőíves (survey) vizsgálatot végeztünk a sásdi kistérség több településén a Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Szociális Munka és Szociálpolitika Tanszék szervezésében, a Magyar Tudományos Akadémia megbízásából. A kutatás az „Út a munkához” program és a „Legyen jobb a gyermekeknek!” Nemzeti Program keretei között folyt.

A kérdőíves kutatás új szakmai távlatokat nyitott meg előttem, tudniillik ez volt az első alkalom, hogy részt vettem ilyen jellegű tudományos munkában, és megismerkedhettem annak módszertani hátterével. Tapasztalatom szerint ezekben az esetekben a legnehezebb feladat általában a kérdezettek bizalmának elnyerése. A folyamat gyakran már a kezdeti fázisban elakadt, mivel a potenciális alanyok több esetben arra sem mutattak hajlandóságot, hogy megismertethessem velük a kérdőív megválaszolásának hasznosságát és előnyeit. A kutatás négy napot vett igénybe, ez idő alatt Sásd ún. újtelepi részén tevékenykedtem. A település elnevezéséből is következik, hogy új építésű városrészről van szó: néhány kivételtől eltekintve szinte kizárólag nemrég épült, vagy csak félig befejezett családi házak alkotják, így az utcakép kertvárosi, csendes és békés környezetről árulkodik. A kerítés, illetve a kapucsengő hiánya, valamint a házörző ebek gyakori előfordulása azonban némiképp megnehezítette a lakókkal való kapcsolatfelvételt. A frissen beépült környék egyben az ott lakó családok szociális állapotára is következtetni engedett, és ebbéli feltevéseimet a kutatás későbbi eredményei is alátámasztani látszottak: nem a legszegényebb rétegről van szó, egy család kivételével minden megkérdezett háztartásban akadt legalább egy aktív kereső, de többségében mindkét szülőnek volt állandó, bejelentett munkahelye. Éppen ezért délután négy óráig nehéz volt bárkit is otthon találni, legtöbbször a gyermekek adtak felvilágosítást arra vonatkozólag, hogy melyik szülő mikor érkezik haza a munkaidő leteltével. Általánosságban azt lehet mondani, hogy e családok nem bizonyultak túlságosan segítőkésznek: nem szívesen engedtek be az otthonukba, számos alkalommal az udvaron kellett lekérdeznem a kérdőíveket. Már az első táblázat kitöltésekor nyilvánvalóvá vált számomra, hogy a család bevételeire vonatkozólag nem a valós adatokat adják meg. Ez a probléma a tehetősebb családoknál fordult elő leggyakrabban. Ennek okát én abban látom, hogy sokan gyanúsnak vélik, ha valaki a jövedelmük felől érdeklődik, mert ebben azonnal hátsó szándékot sejtenek, vagy valóban van valami rejtegetnivalójuk. Szembetűnő volt például, hogy a vállalkozók vagy nem álltak szóba velem, vagy irreális jövedelmi adatokról számoltak be, hiába hangsúlyoztam nekik a bemutatkozás alkalmával, hogy az adatfelvétel teljességgel anonim és egyetlen állami ellenőrző szerv felé sem jutnak el az információk. Általánosan elmondható, hogy akiknek az ingatlanán vagy a gépkocsiján (esetleg gépkocsijain) lehetett látni, hogy magasabb jövedelemmel rendelkeznek, mint az „átlag”, azokkal nem sikerült kitöltetni a kérdőívet. Egyes esetekben még kapcsolatba sem sikerült lépnem az érintettekkel, ilyenkor a szomszédoktól tudtam meg, hogy elköltöztek, nyaralni mentek, vagy egyéb okból vannak távol. Akikkel sikerült beszélnem, azok inkább az otthon GYES-en, GYED-en lévő anyukák voltak, vagy közalkalmazottak, köztisztviselők, alkalmazotti státuszban dolgozók. A fentebb említett nehézségek miatt tehát a kutatás rám eső részét nem sikerült maximális elemszámmal teljesíteni. A sok elutasítás továbbá arra enged következtetni, hogy a megkérdezettek nagy része nem érezte fontosnak, hogy válaszoljon a kérdésekre. Többen olyan megjegyzéseket

tettek, hogy „ennek semmi értelme sincs, úgysem fog változni itt semmi”. Még ha fontosnak is érezték, az általam megkérdezettek legnagyobb része nem tartotta magát érintettnek a kérdésekben. Gazdasági aktivitásukat tekintve, a megkérdezettek szinte mindegyike aktív dolgozó volt. Közüzemi tartozásaik nem voltak, és elmondásuk szerint a gyerekeknek is mindent meg tudnak adni. Mindezek ellenére azonban nagyobb számban mondták azt, hogy bizonyos szempontból szegénynek érzik magukat, és kevésbé tűntek elégedettnek, mint az a néhány család, akik szerényebb körülmények között éltek. A szubjektív megítélés tekintetében fontos megjegyezni, hogy a férfiak kedvezőtlenebbnek találták saját helyzetüket. Több esetben előfordult, hogy mindkét szülő jelen volt az adatfelvétel alatt, az anyával beszélgettem, de a férj kijavította feleségét arra vonatkozólag, hogy igenis vannak olyan dolgok, amelyekre nem jut elég pénz. Ez kíváncsívá tett: vajon ha néhány háztartás esetében mindkét szülővel külön-külön lekérdeznénk ugyanazt a háztartás-kérdőívet, milyen különbségeket figyelhetnénk meg a nemek szerinti megoszlást figyelembe véve?

A megkérdezettek közül mindenki elégedett volt az óvodai ellátással. Az iskolai helyzet értékelése kapcsán azonban érdekes jelenséggel találkoztam, hiszen százalékos arányukat tekintve nagyon sok gyermek járt a helyi iskola német nemzetiségi osztályába. Az egyik családnál végül megtudtam, hogy a szülők azért járatják a nemzetiségi osztályba a gyermeküket, mert ott nincsenek cigány származásúak. A szegregált oktatást a törvény nem engedélyezi, de amint ebből a példából is látszik, a szülőknek lehet akkora érdekérvényesítő erejük, hogy kellő nyomást tudjanak gyakorolni az iskola vezetőire és „megoldják” a problémájukat. Az iskolának pedig nincs túl sok eszköze e tendencia ellen, hiszen a szülők bármikor elvihetik a gyermekeiket másik iskolába, mert szabad iskolaválasztás van. Az általam megkérdezett szülők legnagyobb hányada megengedhetné magának, hogy másik település iskolájába írassa a gyermekét, ezt pedig nyilván az általános iskolában is tudják és ehhez a helyzethez alkalmazkodnak valahogy, hogy az intézményt megfelelő létszámmal és tanári gárdával tudják fenntartani és működtetni. Az iskola vezetésének tehát nem marad más választása, mint létrehozni egy külön osztályt a tehetősebb, nem cigány tanulóknak, ellenkező esetben ugyanis folyamatosan vinnék el a szülők a gyermekeiket, s ez előbb vagy utóbb ahhoz vezetne, hogy el kellene küldeni a feleslegessé vált tanárokat, a probléma továbbgyűrűzésével pedig komoly feszültségek keletkeznének a városban. A nemzetközi példák is azt mutatják, hogy a szabad iskolaválasztás szinte mindig komoly iskolai szegregáció forrása. Ezt a problémát nem fogják tudni helyi szinten megoldani, sem a polgármester, sem az iskola igazgatója, hiszen nem is egy speciális, lokális problémáról van szó, hanem országos jelenségről.

Tapasztalataim szerint az „Út a munkához” programról a válaszadók nagyobb része hallott, ha máshogy nem, a „segélyért munkát” kontextusban. Részletesen csak néhányan ismerték, de kevés kivétellel támogatták a programot. Meglepő volt, hogy a témát teljesen úgy kezelték, mintha roma program lenne, volt aki megjegyezte, hogy jó érzéssel tölti el a szívét, ha kinéz az ablakon és látja, hogy az utcát takarítják a közmunkában foglalkoztatott romák. Egyetértés volt abban is, hogy ez a város hasznára válik, hiszen azóta sokkal szebbek az utcák és a terek. Senki nem közelítette meg a kérdést abból a szemszögből, hogy azoknak, akik ebben a programban részt vesznek, vajon jelent-e a program lehetőséget a munka világába való visszatérésre. Úgy éreztem, mintha a helyi társadalom különböző csoportjai között semmiféle kommunikáció nem zajlana, mintha egy fal lenne a tartósan szegénységben

élők és a többiek között, és a szolidaritás, ha létezik is valahol, ezen a falon nem lenne képes áthatolni. A kérdésre, hogy romának vallják-e magukat, a legtöbben értetlenül néztek, talán a cigány kifejezés használata praktikusabb lett volna a kérdőívben. Még az is visszakérdezett előbb, aki annak is vallotta magát, hogy mire vonatkozik voltaképpen a kérdés, majd mikor átfogalmazva azt újra feltettem neki, akkor azt mondta, hogy „Persze. Miért nem azt kérdezted, hogy cigány vagyok-e?”. Néhányan viszont nem is magán a kifejezésen, hanem azon méltatlankodtak, hogy egyáltalán miért kérdezek ilyet. Gyakori válasz volt: „miért, maga szerint?“, „dehogyan vagyok!“, „még csak az kén!“. Ezek csak példák, de megállapíthatom, hogy elég sok esetben találok előítéletes kijelentésekkel, utalásokkal, amelyek kivétel nélkül a cigányság ellen szólnak.

Említettem, hogy egy család kivételével mindenütt volt legalább egy kereső személy. Ez a család a város szélén lakott, egy utca végén. A ház bejáratához nem vezetett kiépített járda, kerítés sem volt, az épület mellett közvetlenül egy hasonlóan rossz állapotban lévő, de jóval nagyobb ház állt. Sok háziállat, kutyák és macskák, illetve nagy nyüzsgés fogadott. Csengő hiányában kiabálnom kellett, hogy kit keresek, mire illedelmesen beinvitáltak. A sötét házba lépve egy kis konyhába kerültem, ahol négy-öt felnőtt és legalább ennyi gyerek tartózkodott. Hatalmas cigarettafüsttel, de annál jobb hangulattal találtam szembe magam: egy nagyon kedves cigány család és rokonaik készülődtek ebédhez. Miután elmondtam, hogy mit szeretnék, az asszony arra kért, hogy jöjjenek vissza délután, addigra elmennek a vendégek és nyugodtan tudunk beszélni. Az egyik rokon mindeközben megkérdezte, hogy jártas vagyok-e az érvényes jogszabályokban, szeretné megkérdezni, hogy milyen ellátásokat vehet igénybe. Igent mondtam, és pár órával később már ismét a konyhában ültem. A négytagú család ünneplőruhában várt és friss kávéval kínáltak, amit nem fogadtam el (ezt már abban a pillanatban megbántam, ahogy visszautasítottam, tudniillik meg is sértődtek kicsit, hogy nem kértem semmit.) A beszélgetés kifejezetten jó hangulatban telt, a gyerekek cseppet sem érezték feszélyezve magukat, kíváncsian közeledtek hozzám, jól láthatóan játszani szerettek volna velem. Az édesanya eközben arról mesélt, milyen pénzügyi ellátásokban részesül a család. Eltekintve az apró nehézségektől, nagyon pozitív tapasztalatokkal gazdagodtam. Egészen addig a pillanatig nem voltam ennyire szegény emberek otthonában, és nem is beszéltem velük ilyen mélységben az életükről. Sok mindent elárultak magukról, többet is, mint amennyit eredetileg gondoltak, vagy gondoltam volna. A beszélgetés végére már mindenféle gyanakvás eltűnt belőlük, felszabadultan meséltek arról, hogyan élnek, milyen ma Magyarországon cigánynak lenni, illetve hogyan látják a saját és gyermekeik jövőjét. Többé-kevésbé tisztában voltak az igényelhető ellátásokkal, viszont az újabb változásokat nehezen tudták követni. Összekeverték a különböző segélyek nevét és összegét, valamint, hogy mit miért kapnak. Valahogy az volt az érzésem, hogy a Családsegítő Szolgálat munkatársával – akivel mellelleg folyamatos kapcsolatuk van – nem olyan a viszonyuk, amint arra a funkció neve következtetni engedne: segítő. Sajnos még mindig él az a fajta berögződés, hogy ők azok, akik elvehetik a gyerekeket tőlük, holott e szerep már rég megváltozott és pont az ellenkezőjéért dolgoznak a Családsegítő Szolgálat szociális munkásai. Az édesapa a rendszerváltást követően vesztette el állását, addig az erdőgazdálkodásnál dolgozott, legmagasabb iskolai végzettsége nyolc általános. Miután munkanélküli lett, alkalmi, illetve időnymunkákból szerzett jövedelmet. Elmondása szerint az elmúlt két évben ez megváltozott, mert a jobban fizető feketemunkák szinte teljesen megszűntek, az alkalmi

kiskönyves foglalkoztatók pedig kevesebbet fizetnek és szintén kevesebb munkalehetőség van az idénymunkákban is. Érdeklődésemre elmondta, hogy álláshirdetésre már nem is jelentkezik, mert ahol annak ellenére behívják, hogy nyolc általánossal rendelkezik, ott is egyből elküldik, amikor meglátják, hogy cigány. Az önkormányzat által szervezett „Út a munkához” program keretein belül megvalósuló közfoglalkoztatásban részt vett, kutatásunk idejére azonban elérte a maximális óraszámot, amit a törvényi keretek biztosítanak, így ő ugyan dolgozna, de pillanatnyilag nem teheti meg. A segélyezés és a közmunka szabályainak változásával kapcsolatban elmondta, hogy bár örül annak, hogy sok év után dolgozhat, de hosszú távon nem lát semmi előremutatót benne. A családnak sok adóssága van, amit előre láthatóan nem fognak tudni törleszteni, Provident hitelt is vettek fel, viszont szerintük a környékre nem jellemző az uzsorások jelenléte. Messzemenő következtetéseket nem lehet levonni egy háztartás vizsgálatával, de azért árulkodó lehet, hogy mekkora különbségek vannak egy olyan földrajzilag kicsi egységen belül, mint az általam vizsgált sásdi újtelepi városrész.

Összességében a tábor hangulata kitűnő volt. A szállásunk Alsómocsoládon volt, kellemes falusi környezetben, a közelben halastóval, szép dombos vidékkel. A község vendégszeretetét is sikerült meg tapasztalnunk, az önkormányzat méltán híres saját pálinkájával kínált bennünket, a helyiek pedig zenés-táncos mulatságra invitáltak, ahol önfeledt perceket sikerült eltöltenünk társaságukban. A tábort és a munkavégzést tehát az említett nehézségek ellenére mindenképp hasznosnak tartom. Új tapasztalatoknak kerültem birtokába egyrészt szakmai szempontból, másrészt a munkavégzés szubjektív, emberi tényezőit tekintve.

SZÉKELY ZSUZSANNA

2009 tavaszán a Szociális Munka és Szociálpolitika Tanszék felhívására jelentkeztem egy kutatótáborba, egyrészt a közösségi, tábori hangulatért, másrészt a tanulás, a fejlődés érdekében, a sásdi kistérség lakóinak megismerése miatt.

Otthonokba betérni, körülnézni, idegenek életébe bepillantást nyerni mindig érdekes, egyben megtisztelő feladat. A fogadtatás visszajelzés arról, mennyire vagyok bizalomgerjesztő, mennyire beszélem az egyszerű, falusi emberek nyelvét, mennyire tudom elérni, hogy megnyíljanak nekem, idegennek.

Előzőleg megkaptuk a kérdőívet, ami szinte arculcsapásként ért: „*Mennyi a háztartás összes bevétele egy hónapban?*” „*Büntették már meg feketemunkáért?*” „*Van a családban valaki, aki romának vallja magát?*” Családi titkokat, bizalmas, intim információkat kiszedni másokból frusztráló feladat, a kotnyeles kérdőívezők és a porszívóügynökök egyforma szíveslátásban részesülnek. Amikor megtudtam, hogy egyedül kutatunk, nem párban, még inkább inamba szállt a bátorságom, de a következetesség fontos, hát belevágtam.

Bebocsátást nyerni

Falvakban nincsen csengő, de van kutya. Hatékony párosítás, hogy a hívatlan vendég ne tolakodjék be. Nem volt mit tenni, hát torkunk szakadtából igyekeztünk túlüvölteni az agresszíven ugató kutyákat, hogy a bent tartózkodók vagy a kertben tevő-vevő házbéliek halljanak bennünket: „*Jónaapoooot!*”

És vagy kijöttek, mert otthon voltak és meghallották, vagy nem jöttek ki, mert nem voltak otthon és nem hallották meg. De voltak olyanok is – viszonylag sokan – akik otthon voltak és meghallották, de nem jöttek ki. Ők voltak a konfrontáció-kerülő passzívák, akik messze kívántak bennünket, de nem merték megmondani. Idegesítő jelenség, de koránt sem olyan sértő, mint amikor szemtől szemben küldtek el szépen vagy rondán, ki-ki vérmérséklete szerint.

Anyám intett, hogy szedjem össze magam, legyek kedves, én pedig szófogadóan igyekeztem, és magamat is meglepve nyájaskodtam be magam enyhén visszautasító emberek házába is.

Otthonok

Szakmai terepgyakorlataim alatt jártam már sokféle otthonban, most bővültek a tapasztalataim. Láttam bőr-ülőgarnitúrák, amerikai konyhás gyönyörű házban gazdagságot, kényelmet. Mindenkinnek külön szoba, óriási nappali, garázs, kert. Mindenből a legjobb, legújabb. Az esőben megkoszosodott cipőmben alig mertem bemenni az előszobába. Néztem az asztalon hagyott, félig megevett hamburgeren a fognyomokat, az üdítőket az asztalon, hátha megkínálnak engem, a fáradt kérdezőt, valami enni- innivalóval, hiszen van nekik bőven. Meg se kérdezték.

Jártam olyan fiatal, özvegy cigány asszony otthonában, aki négy gyermekét egyedül neveli. Háromszor mosta át a kopott tálban az erdőn szedett tyúkgombát, amiből ebédet adott a gyerekeknek, akik a legfontosabbak. Rozoga asztal, instabil szék, pici ház, szegénység.

„Igyon velem egy kávét!” A kevésből is megkínált. Fenntartások nélkül ittam a repedt csészéből, csak arra futotta. Hajlamos vagyok a herpeszre, most nem lett. Csak egy kis melegség legbelül a gesztus okán.

Jártam cigány családok otthonaiban, hihetetlenül szegény otthonokban, ahol egy szobában nyomorogtak hatan, pici, sötét konyhában ültettek le, és nagyon készségesek voltak. A falak színesek, évtizedes, kopott festés nyomai, művirágok, giccses kacatok, sok díszítés mindenütt. Rozoga bútorok, nincstelenség, de rend, tisztaság. Kint hatalmas kert, kigazolva a haszonnövények köze, büszkén mesélték, maguk termelik meg a betevőt.

Szőke, koszos asszony válaszolt a kérdéseimre a falu szélén. Nem invitált a házba, ugatott a kutya, annyira felizgattam, hogy széttépett egy macskát, amíg ott voltam. Kértem, hogy menjünk be. „Ugye nem a körülményeket nézi?” - járhatott már náluk valaki a gyermekvédelemtől, magától nem használta volna a „körülmények” kifejezést, hiszen alig értette a kérdéseket. Megnyugodott, mikor nemet mondtam. Belépve meglepetés ért, a szoba közepén egy új, piros motor, azért ott, hogy ne lopják el, az ember járműmániás, autóhitelt is fizetnek. A másik szoba valamivel nagyobb, ott alszanak négyen, a két gyerek meg a szülők. A kisháló a motoré. Nem kérdeztem rá, miért, ő meg nem magyarázkodott, neki ez így természetes. Szemét a lakásban, bűz, kosz. Egy valaha fehér lepedővel leterített fotelba ültetett a bejárat mellé, ő állt a motornak támaszkodva. Így beszélgetünk. Viszkettem, noha paraziták ennyi idő alatt nem támadtak meg. Kifelé a frissen széttépett macskatetem mellett jöttem el. A kutya még mindig idegesen ugatott.

Egy négygyermekes cigány asszonynál

Egy harmincas évei elején járó anya négy gyerekkel fogadott a konyhájában. A két nagyobb a férjétől van, aki meghalt. Rossz volt egyedül, megismerkedett az ikrek apjával, egy nála fiatalabb sráccal, aki biztosította szerelméről, ezért mert gyereke(ke)t szülni neki. Aztán sok volt az a tíz év különbség, felelőtlen az apa, nem lakik velük, anyagilag sem segít be, csak néha-néha, ha kap valami munkát a faluban. Árvaellátás, családi pótlék, GYES a két kicsi után. Ebből élnek. Összeadta az egy főre jutó összeget – nagyon kevésnek találtam. Ő elégedett volt vele. „Nem jut luxusra, de ami kell, az megvan. Az ingyen ruhából tudom öltöztetni a gyerekeket, ha gyógyszer kell nekik, kigazdálkodom, a nagyoknak az iskolában is mindenük megvan. Lehetne több is, fel kéne újítani a fürdőszobát, lecserélni a konyhabútort, de nem panaszkodom.” A bútorok ezer évesek, egy szobában nyomorognak, én azt mondanám, kifejezetten szegények. Ő nem így látta. „Rossz egyedül. De nem a pénz miatt, valahogy kijövünk. Hanem, tudja, a lelkiek miatt. A gyerekek még kicsik, nem lehet velük úgy beszélgetni, néha nagyon magányos vagyok. Elszomorodom, ha erre gondolok, de nem lehet annyira sajnálni magam, mert itt vannak a gyerekek, nem egy depressziós anyára van szükségük.”

Kérdeztem a gyerekek tanulásáról is. „A nagy most lesz ötödikes, kitűnő tanuló, azt mondják a tanárok, nagyon jó esze van. Hatodikától beviszem Kaposvárra, van az a gimnázium, ahol hatodikától lehet tanulni, érettségizzen le, aztán tanuljon tovább, ne csak egy varrónő legyen, mint az anyja. Mondom neki mindig, az a jövő, ha tanul és elmegy innét, ebben a faluban alig van munka.”

Meghatódtam a fiatal, magányos cigány asszony bölcsességén. Annyira köszönte, hogy beszélgethettem velem. És én is köszöntem, nem csupán formalitásból.

Utcai beszélgetés

Az egyik faluban történt, a kutatótársamat vártam, leültem a kút kávéjára, egy idős néni kijött a szomszédból, és szóba elegyedtem velem:

„Megyek, megnézem a fiamat, képzelje 65 éves a gyerek, és nagyon fáj a lába. Nézzze, milyen piros a kezem, ez az a kenőcs, amivel kenem neki a lábát. Sajnálom szegényt, nehogy így járjon, mint a Bözsi sógora, hogy le kellett neki venni a lábát, aztán szegény évekig nyomorékon élt. Szegény fiamat a cigányok is megverték, na nem ilyen rendesek, mint ők itt a szomszédban, a legtöbb rendes itt a faluban, békében élünk itt mi egymás mellett, magyarok meg cigányok.”

„Pestről jött maga? Pécsről? Az egy gyönyörű hely, régen, mikor szegény uram beteg volt, sokat jártunk oda... e már nem megyek sehova, fájnak a lábaim, nézzze, hogy be van dagadva. Annak idején annyit mentünk, öt kilométerre volt a hegyen túl a gazdaság meg a csirkeüzem, oda jártunk dolgozni, hajnalban térdig érő hóban másztunk át azon a hegyen, nézzze csak! Az unokáimnak hiába mondom, nem hiszik, azt mondják, nem lehet ennyit menni, pedig mi mentünk, aztán este értünk haza, akkor álltunk neki itthon a kertnek. Az egész életünket végigdolgoztuk, aztán most nyomorgok én is abból a kis nyugdíjamból. Ha tudok, adok a gyerekeknek, de kevés van, nagyon be kell osztani.”

„Szegény uram is meghalt, 20 évvel ezelőtt. Én most nyolcvanhárom éves vagyok, azóta ketten élünk a gyerekkel, annak se családja, senkije, csak én. Mi lesz vele, ha meghalok? Nézzzen körül itt a faluban, hány embert lát? Mind asszonyok vannak csak, az emberek korán meghalnak, valahogy elfáradnak a sok munkában. Az én uram is olyan vérrákban halt meg. Nem így mondták. Hogy is mondták annak idején, valami külföldi szóval? Leukémia, azaz. Abban halt meg szegény.”

„Maga a nagyvárosból jött, mondja meg azoknak az okosoknak, hogy idősek otthona kell. Én is egyedül vagyok a beteg gyerekkel, mi lesz velünk, ha nem tudjuk ellátni magunkat? Mondja meg, építsenek ilyen öregek otthonát, ahol békességben ellehetünk még arra a kicsire, amit az Isten ad nekünk.”

Tanulságok

Az egyhetes kutatótábor nagyon sok tapasztalatot hozott, az egyetemi padokban megtanult elmélet mellé fontos „terepre” is menni, beszélgetni, és tanulni analfabétáktól, varrónőktől, nyolcvanhárom éves néniktől, akik a könyvektől eltérő bölcsességekre okítanak. A kistérségből hazajöve Weöres Sándor gondolatai jutottak eszembe: „Ne azt nézd, hogy mijük nincsen, hanem, hogy mijük van: mert még a legnyomorultabbnak is van olyan lelki kincse, mely belőle biányzik. Kifogásolni, fölényeskedni bárki tud; tanulj meg mindenkitől tanulni.”

ÁRVAI IBOLYA

A Szociális Munka és Szociálpolitika Tanszék önkénteseket toborzott egy nyári kutatáshoz, amely az „Út a munkához” program részét képezte. A kutatótáborra való elméleti felkészítés a vizsgaidőszak végére esett. A felmérés gördülékenysége érdekében megbeszélést tartottunk, mielőtt a terepre érkeztünk volna. A felkészülés jegyében a kérdőíveket tanulmányoztuk végig és megvitattuk az esetlegesen felmerülő dilemmákat. A kérdőív viszonylag kényes témákat – adósság, feketemunka – is érintett. Természetesen nem csak a kérdőívvel foglalatostokodtunk, hanem a terepekről is kaptunk információkat. A terepre történő utazást, a kutató csoportok beosztását valamint a kialakított napirendet is megbeszéltük.

Az indulás napja 2009. június 22.-ére esett, a tábor záró napja pedig június 26.-a volt. A szálláshelyek elfoglalása után a nagyteremben gyülekeztünk, ahol megbeszéltük a következő napokra vonatkozó teendőket, és próbáltunk felkészülni minden felmerülő kérdésre. Felvilágosítást kaptunk arról is, hogy a kutatócsoportok másnap reggel milyen módon jutnak el a településekre. A kutatás nyolc községre és egy városra terjedt ki, melyek a következők: Ág, Gerényes, Gödre, Kisvaszar, Meződ, Tékes, Tarrós, Palé és Sásd. Sokat tanakodtak a kutatásvezetők, hogy milyen közlekedési eszköz lenne a legoptimálisabb számunkra, tekintettel az infrastruktúra hiányosságaira. Nehéz volt idő- és költséghatékonyan megoldani ezeket a problémákat. Eleinte a tömegközlekedésben gondolkodtak, de aztán a járatok ritkasága miatt a falubusz és a személygépkocsi lett a legmegfelelőbb megoldás. Én a sásdi családokat feltérképező, 6 hallgatóból és egy kutatásszervezőből álló csapathoz kerültem. Másnap reggel 9 órakor indulásra készen állt a csoport. Rövid utazást követően megérkeztünk a város központjába. Megkaptuk a térképeket, az instrukciókat, a címeket és mindenki elindult az „ismeretlenbe”.

A környék, amelyre első nap mentem, egy „gazdagnak” tűnő városi negyed volt, amint a neve is mutatja Újtelep. Gyönyörű, új építésű családi házak, szépen gondozott kertek mellett vitt az utam. A kérdőív kitöltése szempontjából nem volt ideális a terep. Számos cím szerepelt a címlistán erről a környékről. A házak minőségéből arra a következtetésre jutottam, hogy itt inkább olyan családok élnek, akik aktív szereplői a munkacsőpiacnak. A feltételezésemet igazolta, hogy általában a címlistán feltüntetett gyermekek voltak otthon. Ezt az első felkeresett laci néven élő kisfiú is megerősítette, ugyanis azt az információt kaptam tőle, hogy a szülők a késő délutáni órákban nagyobb valószínűséggel tartózkodnak otthon. S mivel a címlistán több cím is ugyanabban az utcában szerepelt, így azokról is tőle érdeklődtem. Az itteni címek közül igyekeztem néhányat felkeresni, azonban nem jártam sikerrel. Úgy véltem, célszerűbb megfogadni a kisfiú tanácsát, ezért a városközpontban élőket kerestem meg. A felkeresettek többségével a majdani találkozás időpontjában tudtunk megegyezni. Ezen a környéken inkább szerényebb körülmények közt élő családok éltek. Általában itt is a gyerekektől kaptam felvilágosítást.

Azok a felnőttek, akikkel időpontot egyeztettem, eleinte nem szívesen fogadták a témát, amellyel a kutatás foglalkozott. Minden esetben felhívtam a figyelmüket arra, hogy a felmérés önkéntes, anonim és a kérdések esetében fennáll a válasz megtagadásának lehetősége. Azt viszont érdekesnek találtam, hogy az egyetemtől kapott igazolásomat sehol nem kérték el.

Kora délután ismét visszamentem Újtelepre annak reményében, hogy esetleg

néhányan hazatértek a munkából, de sajnos még azokat a szülőket sem találtam otthon, akiket kora délutánra vártak haza. Kicsit aggasztott ez a helyzet, de találkoztam útközben egyik társammal. Ő sem járt nagyobb sikerrel, ezért egy kicsit megnyugodtam. Mivel a címlistán szereplő gyermekek otthonát többségében felkerestem, vártam egy kicsit az új építésű városrészben. Hirtelen egy autó tűnt fel az utca végén, a vezetője az egyik lekérdezendő címen élő szülő volt. A hölgy érdeklődést mutatott a témával kapcsolatban, ennek ellenére egyértelműen elutasított, és elmondta, hogy a közelmúltban már készült egy hasonló felmérés. Mivel a megegyezés szerint délután négy óra tájban indultunk vissza a szállásra, úgy gondoltam, inkább a még meg nem látogatott címeket keresem fel. Így sajnos aznap az újtelepi városrészről egyetlen kérdőívet sem sikerült kitöltetnem. Sok esetben még a szomszédokat sem találtam otthon. A kapcsolatfelvétel az egyik címen a szülők távolléte miatt sikertelen volt, ugyanis csak hetente jártak haza. Másutt a lakókról a szomszédoktól kaptam információt, ők elköltöztek. Az egyik belvárosi címet nehezen találtam meg, mert egy tömbházba vezetett. A kapucsengőre sem volt a megfelelő név kiírva, így taláломra nyomtam meg az egyik lakás kaputelefonját. Egy álmos hang szólalt meg, de a tulajdonos ennek ellenére beengedett. Szerencsés voltam, mert éppen ő volt az, akihez mennem kellett. (A címlistán az ott élő gyermekek nevét tüntették fel, ez egy kissé nehezítette a keresést.) Eleinte szokatlan volt és feszültséget okozott a kérdező szerep, a kényes kérdések miatt. Mégis szerencsésnek éreztem magam, ugyanis a hölgy kíváncsi, pozitív személyiség volt, és nem tagadta meg a válaszadást, még a feszélyező kérdésekkel kapcsolatban sem. Elmondta, hogy nagyon örül nekem, mert kevés ideje és lehetősége van kimozdulni és beszélgetni. Utolsó próbálkozásként elmentem egy címre, amit már többször felkerestem, ám eredménytelenül. A rottweiler-labrador keverék kutya régi ismerősként üdvözölt. Már nem akarta szétharapni a rácsot, sőt, mikor csengettem, a kezem után sem kapkodott. Szerencsés voltam, hazaérkezett az apa. Egy új időponttal lettem gazdagabb és bár nem félek a kutyáktól, pozitívként konstatáltam, hogy nem lettem kutyaeddel.

Ezzel végződött az első terepen töltött nap. Az alsómocsoládi falubusz már a főtéren várt ránk. A szállásra érkezés és egy rövid pihenő után a nap zárásaként rövid megbeszélést tartottunk, hogy információkat kapjunk a kislelakásokban történetekről, és egymás tapasztalatairól, élményeiről.

A többi kutatási nap sokkal gördülékenyebb volt. Már jó néhány tapasztalattal, kevésbé ismeretlen tereppel kellett megbirkóznunk. A harmadik napon a falvakban tevékenykedők is Sásdon kérdőíveztek. Ez annak köszönhető, hogy a községekben kutatóknak kevesebb címmel kellett dolgozniuk. Az esti beszámolók alapján pedig arra a következtetésre jutottam, hogy a kislelakásokban sokkal érdeklődőbbek voltak az emberek.

A kutatás utolsó napján Sásdon a pótcímeket és azokat a címeket kerestük fel, ahol nem kaptunk választ. A pótcímekre azért volt szükség, mert azokat, akik a kutatásban nem vettek részt, valamint azokat, akik elköltöztek, helyettesíteni kellett a megfelelő nagyságú minta kialakításához. A sikeres felkereséseknél az időpont-egyeztetéseknek köszönhetően sokan fogadtak. Mindenütt az édesanyával beszélgettem, még akkor is, ha a férj jelen volt.

A családok mindegyike jól felszerelt házban/ lakásban élt, melyet igyekeztek korszerűsíteni. Elmondhatom, hogy jellemző volt a házastársi/élettársi kapcsolat, ugyanis az általam megkérdezett családok közül egy család élt apa nélkül. A családok átlagos, vagy az átlagnál kissé alacsonyabb színvonalon éltek. Ennek ellenére elégedettek voltak az anyagi

helyzetükkel, sokat hallottam azokat a jellemző mondatokat, hogy „Lehetne rosszabb is!”, vagy „Vannak akik nálunk sokkal szegényebbek.” A megkérdezettek többsége a kisgyermekük nevelése miatt maradt otthon, de elmondták, ha óvodába kerül a gyermek, szeretnének újra bekerülni a munkaerőpiacra. A gyermekek születése előtt az anyáknak volt bejelentett munkájuk. Ahol óvodába jártak a gyerekek, sikerült elhelyezkedni az anyukának is.

Munkanélküliekkel egy esetben találkoztam csak. Itt a férj és a feleség is a kockázati csoportba tartozott, ugyanis középkorúak voltak, a fiuk pedig pályakezdő volt. A feleséget a helyi közmunka programba vonták be. Nagyon örültek ennek a lehetőségnek, ugyanis ez volt a család egyetlen bevételi forrása a rendelkezésre állási támogatás mellett.

A megkérdezettek pozitívan vélekedtek a programról, mert örültek, hogy megszépül a környezetük és volt, aki fontosnak tartotta az eddig segélyezettnek csatlakoztatását a munkaerőpiacra. Többen voltak, akik csak akkor értették, hogy mire vonatkozik a kérdés, amikor elmondtam, hogy mi tartozik ebbe a foglalkoztatási körbe. Volt olyan is, aki a szociális munkával tévesztette össze a programot, annak ellenére, hogy a kérdezett személy testvére szociális munkásként dolgozott.

Az egyik kérdéscsoport, amitől félttem, a feketemunkával volt kapcsolatos. Azért volt ez az érzésem, mert úgy vélem, a hasonló adatok megosztásához (és a kérdőívben szereplő kérdések többségének megválaszolásához) nagy bizalomra van szükség. Meglepetésemre a válaszadók közül inkább a non-verbális vonakodás volt a jellemző, vagy saját maguk kérdezték meg, hogy „ugye tényleg nem fogja ezt semmilyen hatóság látni?” (Minden kérdőív lekérdezése előtt elmondtam, hogy ez egy anonim kérdőív, a válaszadás önkéntes, és a benne szereplő adatokat csak a kutatók fogják látni. A válaszadást bármelyik kérdés esetében megtagadhatják.)

A feketemunkához fűződő válaszok alapján az a véleményem, hogy ha lenne rá mód, nem élnének ezzel a lehetőséggel. Bizonytalannak, kevésbé megbízható jövedelemforrásnak tartják, valamint egy-két család megemlítette – anélkül, hogy erre külön rá kellett volna kérdezniem – hogy a nem bejelentett munka a nyugdíj miatt sem hasznos. Azt is megosztották velem, hogy a család megélhetése érdekében szükség van a feketemunkára. Véleményük szerint a munka és a feketemunka világába való bekerüléshez a kapcsolati tőke a legfontosabb. A lekérdezés során megoldásként az adócsökkentést szorgalmazták. Én úgy vélem, más megoldás is lehetséges. A vállalkozókat nem a bírság kifizetésére kötelezném, hanem inkább arra, hogy kötelezően alkalmazza a feketemunkásait, mert valószínűleg szüksége van rá. A bírság esetenként a munkás költségeit hónapokig, évekig fedezi, arról nem is beszélve, hogy a kiszabott pénzüsszegek sokszor csődbe juttatják a vállalkozókat, akik ezáltal megválnak a munkaerőtől és az amúgy is igen magas munkanélküliségi rátát növelik.

A kérdőív felvétele során kevesen ütköztek meg az etnikai hovatartozásra vonatkozó kérdéseken, bár voltak, akiket eleinte negatívan érintett a dolog és visszakérdeztek, hogy én mit gondolok róluk. Ez esetben elmondtam, hogy Magyarországon az számít roma származásúnak, aki annak vallja magát, ezért szükséges feltennem a kérdést, valamint a kutatás torzítása lenne, ha a saját véleményemet jelölném be a kérdőívben.

A segélyezéssel kapcsolatos kérdéskörnél sokan megemlítették, hogy jogtalanul veszik igénybe a segélyezési rendszert romák, nem romák egyaránt, mellyel másokat rekesztenek ki. Úgy érzékeltem, hogy a vélekedések szerint azt szorgalmaznák, ha az önkormányzat nem

bevallás útján, hanem a családok tényleges anyagi helyzetét figyelembe véve és személyes felmérések alapján osztaná szét a juttatásokat. A segélyekről, és a családtámogatási fajtákról többségében jól informáltak voltak.

Az iskolai, óvodai ellátás minőségével elégedettek voltak. Mivel nagyon sok óvodás, vagy annál kisebb korú gyermek volt a listán, ezért még keveset gondolkodtak a jövőbeni oktatással, pályaválasztással kapcsolatosan. Bár a családok többségénél a szakmaszerzést részesítették előnyben, a gyermek felsőoktatásban való részvételét is fontosnak tartották. Sokan hiányolták a pályaeorientációt és a továbbtanulási lehetőségekről a széleskörű, objektív felvilágosítást az általános iskolában.

A kérdezettek a bizonytalansági fázison túlulva összességében nagyon kedvesek, készségesek voltak. Sokan elmondták, hogy örülnek, hogy kíváncsiak az életkörülményeikre, egyéni helyzetükre. Viszont hangsúlyozták, hogy annak még jobban örülnének, hogy ha az ilyen felmérések következménye a sorsukban bekövetkező pozitív változás lenne.

A város hangulatáról azt tapasztaltam, hogy az emberek elszigeteltebben élnek, nem olyan közvetlenek, mint a falvakban. (Az esti beszámoló alapján következtettem erre.) Az egyik legfontosabb feladat a közösségteremtés lenne, melyhez finansziális keretek sem szükségesek, csak kreativitás és kezdeményezőkéesség.

Személyes reflexiók

Meglátásom szerint fontos lenne az ilyen gyakorlati kutatások beiktatása a tantervbe, amely nem csak a szakmai, és kritikus gondolkodást segítené elő, hanem fejlesztené az egyéni készségeket is. A közösségekre és kapcsolati hálók kialakítására is nagy hatást gyakorolhat. A program tovább folytatódik, ugyanis remélhetőleg a nyáron egy másik módszertani eszköz használatával, interjúk készítésével nyílik lehetőségünk egy újabb kutatásra.